

ישיבות המליאה

הא' בן־חיים: אני מציע: "זרימה שלוחה".

הא' אירמאי: המלה "שלוחה" תפוסה בטכניקה.

הא' בן־חיים: נעביר את ההצעות השונות לוועד המינוח.

הא' ייבין: ההצעה היא להחזיר זאת לוועדה, שתתחשב בהערות השונות.

הא' מייזלש: אני מציע: זרימה משוכה.

הא' בן־חיים: מתברר, שיש הצעות נוספות, כי אין החברים סבורים שהצעת ועד המינוח מניחה את הדעת. כדי שלא נקבל החלטה מקרית, תינתן לוועד המינוח אפשרות לדון בהצעות נוספות.

מארכבה מונחים שהובאו לדיון למליאה, שניים הוכרעו. עלינו להחליט שהמילון, זולת מה ששיר לוועד המינוח, מתאשר.

הא' מלמד: אני סבור, שאת המונח "זרימית" צריך להעמיד להצבעה.

הא' בן־חיים: יש הצעה אחת מוסכמת על ועד המינוח, שאינה מניחה את דעת המליאה. המלה "זרימית" זו אינה הצעת ועד המינוח. האם נצביע על מונח שלא קיבל אותו ועד המינוח?

הא' פורת: אני מציע: "זרימה מחליקה".

הא' בן־חיים: אני מבקש מן החברים שיש להם עניין בנושא – שיבואו לישיבת ועד המינוח, כדי שלא יחזור הוויכוח במליאה.

המילון למונחי המכניקה אושר – זולת שני מונחים שעליהם ידון ועד המינוח.

ישיבת מאה ואחת עשרה

ביום כ"ט בטבת תשל"ג בשעות 4.30–6.30 בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: שר החינוך והתרבות, מר יגאל אלון.

סגן ראש עיריית ירושלים, מר יוסף גדיש.

בני משפחת אליעזר בן־יהודה.

חברי האקדמיה ועובדיה ואורחים מוזמנים.

סדר־היום: א. דברי פתיחה – הא' ח' הוז

ב. ברכות

ג. מילוגו של אליעזר בן־יהודה והמילון ההיסטורי שבהכנה – הא' ז' בן־

חיים

ד. תערוכת בן־יהודה.

א. הא' הוז: יש ספר, שאין בו לא פיוט ולא מחשבה ולא גנות, לא מדע מכל המדעים הנלמדים ולא כל דבר הצריך עיון, וכל דבר שאתה שואל ממנו משיב לך. זה ספר המלים. עם ישראל אהב ספרי־מלים. מעין מין במינו.

עוד במאה התשיעית חיבר הגאון צמח מסומבדיא מילון תלמודי, וחיבר סעדיה גאון את האגרון שהוציא בימינו ד"ר נחמיה אלוני ע"י האקדמיה ללשון העברית, וחיבר מנחם בן סרוק את המחברת, ונתן בן יחיאל את הערוך, ודויד קמחי את המכלול וספר השרשים וכו' וכו', שלשלת ארוכה של מילונים עד היום הזה.

מידת כל ספר מלים, שהוא משמש לשון המדוברת בפי העם. שונה ספר מלים של הלשון העברית, שלא הייתה שגורה בפי העם, לא מהלכת בבית ובחוץ, לא בין אדם לחברו ולא בין אדם לבין עצמו, אלא בת-מיוחסים היושבת בצל, מופרשת מכל החולין הנוהגים בחיים, כנוסה לפני ולפנים ונגווה בספר. ועדיין לא נגמרה מלאכתה ולא פסקה מליצור ולהשתנות על-פי דרכה. אף על פי כן, על כל השינויים שחלו בה במשך הדורות, היא נטושה ועומדת כבתחילה, ניכרת לרבים, לתינוקות של בית רבן, כבימיהם של אבותינו אברהם, יצחק ויעקב, מה שאין כדבר הזה בכל אומה ולשון.

הלשון העברית נעשתה כדוגמת העם. מידה יש בעם היהודי, שבכל מה שהוא נוגע משתנה להיות קודש. כך נשתנתה ארץ ישראל להיות ארץ הקודש, כל מקומות מושבותיו קהילות קודש, הוא עצמו עם קדוש, והשפה העברית לשון הקודש. מין במינו.

אחד הספראדוקסים בדברי-ימינו הוא, שבררה לה ההשכלה את הלשון העברית, ולא בררה, כדרך שחייב השכל הישר, לא את הלשון הגרמנית ולא את הלשון הרוסית, והיא שעמדה לנו וגרמה לתחיית הלשון העברית וליצירת הספרות העברית החדשה.

ההשכלה איחרה לבוא. אילו קדמה ההשכלה במאה שנה, היו פנים אחרות כיום הזה לעם ישראל, ופנים אחרות למדינת ישראל. אולם אליעזר בן-יהודה, שזכרו שמור בבית הזה ולשמו נתכנסו, הוא בא בשעתו. במעשה נסים בא, בקפיצת-הדרך. הוא היה תייר ההולך לפני העם וכובש את הלשון העברית לפני דורו וכל הדורות הבאים. זו היתה מהפכה, וכדרך מהפכה התגדרו לה רבים. לבדו עמד כנגד כל בני-דורו, כמו שאנו אומרים בהושענות: "למען יחיד צוררים דש". ולא צוררים בלבד, אלא עוד גדולים וטובים, אוהבים ונאמני-רוח, מגדלי ואחד-העם, ביאליק ודוד פרישמן, וטשרניחובסקי וליליניבלום ולווינסקי, כל יוצרי הספרות העברית כולם, ואין צורך לומר רוב היישוב בארץ-ישראל.

למגדלי וביאליק הייתה הלשון העברית כוח ראשי, כוח עצמי, לשון שהיא מעבר לזמן, מעבר לתמורות וחליפות, קיימת ועומדת לעד, לעתיד לבוא כשבעבר. אקטואליות נצחית. בכל זאת מעין לשון-קודש: מה שהייתה לשון תורה לאבותינו היתה לשון שירה לביאליק. והדבר הוא כן. יש בספרות העברית החדשה משום המשך לתורה, והלשון העברית גורמת.

טעות גדולה טעה ביאליק בשעה שאמר: "צדקה עשה הקדוש ברוך הוא עם הלשון העברית, שלא נשתמש בה העם בכל ימי גלותו, שאילמלא כן רבו בה הדיאלקטים, וסופה מגעת לידי טישטוש ולידי שינוי עד כדי ביטול". אין בדיאלקטים סכנה, וראייה מן הלשון העברית, שדיאלקטים רבים לה בכל מקומות תפוצותיה, ואין הלשון העברית נפסדת. אף על פי כן, צד אחד בצדקה אולי יש בדבר, שאילו השתמש העם בכל ימי גלותו בלשון העברית, שמא לא היה גנאל. עד כדי כך גדול כוחה של הלשון העברית, ושמא מיהרה את הגאולה, שהרי היא זו שנתנה כוח לחיבת ציון ולתנועה הציונית, והיא שגרמה ליישוב ארץ-ישראל ולעליות לארץ-ישראל, וממילא למדינת ישראל, ואילמלא היא לא הייתה לנו תקומה.

תחיית הלשון העברית זה הנס הגדול בכל הנסים והנפלאות שנעשו לנו, שכן היה זה ניצחון על אויב עז ומר שאמץ ממנו על עצמנו.

ונציין, עכשיו, דווקא כאן בישראל, מצווים אנו לעמוד על המשמר, שהלשון העברית נדחית, אם רב ואם מעט, מפני הלשון האנגלית באוניברסיטאות שלנו ובמדעים בכתב ובעל פה ביש אומרים ויש מדברים ויש מיש. סכנה מן הלשון האנגלית ללשון העברית. רחמנא ליצלן, מן

אותה שעה שהנגע יקרב בספרות העברית, במשוררים ובסופרים העברים. ישראל קיימת כל זמן שהלשון העברית קיימת בתוכה. בטלה הלשון העברית, חס ושלום בטלה ישראל. זו פרשה גדולה שכל גופי חיינו תלויים בה.

לא דברים אני אומר, אלא התראה אני מתרה.

לא כאן המקום להאריך בדבר. נשוב לענייננו.

עם בן-יהודה יצאה הלשון העברית מן הגלות, מקודש לחול, מן הימים ההם לזמן הזה, משבלב לפה, מבין יחידים ומעטים לכל המון בית-ישראל. ממנו כל העצומות שעצמה, מתוך ביתו ומתוך מילונו ששיקע בו את כל חייו. זה המילון הראשון ללשון עברית חיה מדוברת בפי העם. הוא גם היה ראשון לחיבת ציון וראשון לוועד הלשון העברית, שנשתנה בימינו להיות האקדמיה ללשון העברית.

צדקה נפשו מרוב טובי האומר וגידולי התרבות והספרות העברית. נאמנים עלינו דברי פרופסור טור-סיני, שהשלים את מלאכת המילון לבן-יהודה וכתב בהקדמה לכרך האחרון: "למדתי להעריך את גדל נפשו של בן-יהודה, את מרצו ואת עוז רוחו". כך נתקיים חלומו של אליעזר בן-יהודה, יותר ממה שחלם יש כאן, חלום העם לכל דורותיו.

ב. שר החינוך והתרבות, מר יגאל אלון, הביא ברכת ממשלת ישראל.
סגן ראש עיריית ירושלים, מר יוסף גדיש, הביא ברכת העיר ירושלים.

ג. הא' בן-חיים אומר דברים על הנושא

ממילונו של בן-יהודה ועד היום

חונכת יד אליעזר בן יהודה באגף החדש של האקדמיה ללשון, שנועד להיות בית לאוצר הלשון העברית, והוא מוקם וגדל לעינינו יום יום – שעת כושר היא לסקור, כפי שהמעמד הזה והזמן שלרשותי מחייבים, את הבחינה המדעית-המחקרית שבמפעלו של אליעזר בן יהודה. זו נגלית לפנינו במלוא שיעורה במילונו הגדול. מן הראוי אפוא, שנעמיד על מקומו של מילון בן-יהודה בתולדותיה של המילונות העברית ועל ייחודו, ונרמזו לדרך שביררה לה האקדמיה ללשון בחיבור המילון ההיסטורי לעברית, העומד בהכנתו.

קורותיה של המילונות העברית נכבדות וארוכות. הן בנות אלף שנים ומעלה. מילונים וחיבורים לקסיקוגראפיים נתחברו כבר בתקופת הגאונים, בידי גאונים שונים, וכנראה הראשון בהם היה רב סעדיה גאון, ומה שנשרד מהם חשיבותו להכרת העברית ונגלגליה לא פחתה גם בימינו. בימי הזוהר והשגשוג של הספרות העברית בספרד נתחברו מילונים חלקיים ושלמים בידי חכמים, שזו הפעם הראשונה הלשון העברית הייתה תחום עיסוקם העיקרי או אף היחיד. ואמנם נתברכנו באותה התקופה ביצירות חשובות, שחוללו מהפכה במחקר הלשון העברית, כמו חיבורו של ר' יהודה חיוג', הערוך רובו לפי סדר מילוני, ובעיקר חיבורו של ר' יונה בעל הכנפיים – אבן ג'נאח – "ספר השרשים". ספר שרשים זה בשיטתו ובמבנהו קבע דרך למילונות העברית למאות בשנים, לפחות עד ראשית המאה התשע-עשרה. ואף בן יהודה היה עליו לשקול את דרכו במילונו לאור "ספר השרשים", יתר על כל מילון אחר שקדם לו.

עם ההתעוררות שחלה בחכמת ישראל במאה התשע עשרה זכה ענף זה של תורת הלשון העברית, המילונות, לטיפוח-יתר על שאר הענפים. חכמים מבני אומתנו נתנו את דעתם בעיקר על הלשון שבספרות התלמודית, וקמו לנו מילונאים כיעקב לוי, כחנוך קהוט וכיאסטרוב, שהעמידו, כל אחד בפני עצמו, חיבורים חשובים ביותר, פרי הילולים בשעתם. חכמי אומות

העולם ייחדו לעצמם את העיסוק בלשון המקרא, והמילון השימושי למקרא מיסודו של הבלשן הגרמני גוניוס, בעל *Thesaurus linguae hebraeae et chaldaee* (1835—1853), הלך הלוך והשתכלל ממהדורה למהדורה, ובמהדורתו משנת 1915 היה לכלי, שמעטים כמוהו לתועלת שבביל חוקר המקרא ולשונו. מילוני לשון המקרא שבאו אחריו עדיין לא באו במקומם.

המילונים האמורים וכל האחרים שלא הזכרתיים על כל השוני בחומר שהוא נושא תיאורם ועל השוני שבאיכות הברור וההצגה צד שיה בכלום: הם מילונים מיוחדים, חלקיים, המתפוגים, כל מילון בסוגו, לחטיבת ספרות מסוימת. מלכתחילה נוצרו להיות כלי שרת לתכלית ספרותית-פילולוגית, ולא נוצרו כדי להציע לשון ולתארה מצד אוצר המלים שבה מתקופות הלשון העברית.

הבדל זה יובן בנקל אם נדגימנו בשתי דוגמאות:

א) כידוע מילוני ספרות חז"ל כורכים יחד עברית וארמית, ולא ארמית אחת, אלא לפחות שני יבנים ארמיים, ואולי מותר לומר שלושה. זמן ניכר עבר, עד שזנחו בעלי המילונים למקרא דרך זו, בהפרידם למעשה בשני מילונים בין שתי הלשונות שהמקרא כתוב בהן. לא כך בעלי המילונים לספרות חז"ל, ותמה הוא שעוד היום יש מבקשים לילך בדרך זה, אע"פ שקשה למצוא רע לו במילונות חוץ לתחומנו. העובדה ששתי הלשונות, העברית והארמית, שוכנות בכפיפה אחת בכתובים של ספרות חז"ל היא הסיבה היחידה לנוהג זה, סיבה ולא הצדקה. הווי אומר: לנגד בעלי המילונים לא היו הלשונות, שכל אחת גדורה מתברתה בדקדוק לעצמו ובאוצר מלים לעצמו, אלא ספרים, כפי שהם ערוכים לפנינו. לא נכחד אמנם, אף נבליט כאן, כי בהכנתנו את המילון ההיסטורי אנו מתחבטים מאוד מאוד בשאלת הפרדתן של שתי הלשונות מפני אופיו המערבב של חלק מספרות חז"ל. אבל איננו יכולים למצוא כל הצדקה שהיא לנוהג האמור. ושמה תהיה ביכולתנו בקרוב להציע בוהני ההפרדה בספרות זו.

ב) דוגמה אחרת: צא ובקש ללמוד ממילון למקרא מה ידוע על שימושן ומשמעותן של מלים כמו "נקבה" או "זדה" או "פשת", שהן משל תקופת המקרא, ותיווכח שאף בחדש ביותר אינן נמצאות. והרי מלים אלו חקוקות באבן, בכתובת השילוח שמימי חזקיהו המלך, הידועה לנו זה תשעים ושתיים שנה, ובכתובת גור שמימי שלמה המלך, הידועה לנו זה שישים ושלוש שנה! אף שאין לך עדות מוסמכת יותר, אותנטית, למלה ממלות מתקופת המקרא מוז הבאה בכתובת, שזמנה גרור וניסוחה המדויק נשמר לנו בעינו כנתינתו בזמנים ההם. לא שכחה בעולם יש במילוני המקרא, אלא כוונה יש בהם, שכן מלים אלה ודומיהן אינן באות, על פי מקרה, בתנך, ולפיכך – לדעת מחברי המילונים האלה – אין מקומן במילון, שכל תכליתו לשרת את הטקסט המקראי, ולא לתאר את מציאות הלשון העברית שבתקופת המקרא בסתם.

ובדומה לכך המילונים לספרות חז"ל, שאתה מוצא בהם מלים ומראי מקומות למדרשים מאוחרים ביותר, אך לא מלים ומראי מקומות למקורות קדומים, כמו כתובות או הפיוט הארץ-ישראלי, שלכל הדעות קדם הרבה לכמה וכמה מדרשים, כיון שאינם כלולים בשם "ספרות חז"ל". היתר בהם והחסר מהם מכוון, ומתפון כאמור לתכלית פילולוגית: לשמש את המעיין בסוג הספרות הנידון, ואינו מתכוון לצייר דמות דיוקנה של הלשון העברית בזמן מסוים מצד אוצר מליה ושימושיה.

כך הייתה דרכה של המילונות העברית סלולה ומיוסדת דורות קודם שדרך כוכבו של בן יהודה בה.

בן יהודה העיד על עצמו, כי בעלות הרעיון לחבר מילון לא חלם כלל על חיבור מדעי, כל שכן כזה שהוא היום לפנינו, אלא על מילון מעשי לא גדול, המכיל רשימת מלים לפי העניינים לצורכי הדיבור העברי, שאך זה החל להתחדש. והוא אומר: "כי למלאכת מילון

אמיתי להלשון העברית לא הייתי כלל מוכן, לא מפאת ידיעותי המדעיות בחכמת הלשון ואף לא מפאת נטייתי הרוחנית" (המבוא הגדול, עמ' 5).

לימים, וככול ששקע במלאכתו לאסוף את המלים ולהגדיר את משמעותן או משמעויותיהן וככול שהעמיק להיות חוקר לשון – כפי הגדרת עצמו – "על כורחי ושלא בטובתי" – הלכו והשתנו לא בלבד מהותו ואיכותו של הספר אלא גם תכליתו ותעודתו. לא התכלית הראשונה שהייתה במחשבותי תחילה היא תחיית הלשון, שהיא נשארה עד הרגע האחרון הכוח המניע העיקרי בעבודה זו אלא... מה שהיה קודם עיקר נעשה טפל מה שעמד בשורה הראשונה נדחה ועמד בשורה האחרונה" (המבוא, עמ' 16–17).

ואמנם משעלה לפניו התפקיד המדעי כתכלית ראשונה במעלה, במלוא חומריו עלה: "מה שעמד עתה לפני עיניי – כותב בן יהודה – ... הוא לבנות בית מקדש להלשון העברית שייאצר בו למשמרת עולם כל האוצר הקדוש של הלשון כולה מראשיתה ועד היום הזה... שימצא בו כל דורש ומבקש כל מה שירצה לדעת במלה מהמלים לצורך מעשי לדיבור פה או בכתב או לחקירה מדעית בחכמת הלשון... זה אי אפשר אלא כשיהיה החיבור מפעל מדעי גמור, לפי כל חומר הדרישות של המדע של זמננו ממפעל שכזה" (המבוא, עמ' 17).

עצם הרעיון לכלול בחיבור אחד את כל אוצר הלשון מראשיתה ועד ימי מחברו כבר הגה והשמיע צנוץ כארבעים שנה לפני בן־יהודה, אך לא העז איש חלום על הגשמת הרעיון, שאומר עליו צנוץ, כי אקדמיה של חכמים נחוצה כדי להרים את כובד המשא הזה. העזתו של בן־יהודה תימדד ותיערך כראוי לנוכח שתי עובדות; מבפנים ומבחוץ. מבפנים: אותה שעה כבר עמד בן־יהודה על מלוא מרחב הבעיות ועומקן ועל המכשולים, הן מצד החומר הטעון עיבוד ועריכה במילון והן מצד השיטה, היינו חוסר הכלים המתודיים במילונות העברית, ומותר לומר במילונות ללשונות השמיות, לעומת הכלים שכבר נוצרו בזמנו במילונות ללשונות ההודו־אירופיות. המכשולים החומריים־הכספיים מי יזכיר שנים!... ומבחוץ: התגובה שזכה לה מפי חכם מפורסם בבלשנות השמית, יהודי, והתגובה הולמת את הלך־הדעות במדע "הרשמי". כשהביא בן יהודה לפני אותו החכם חוברת לדוגמה אמר: "ראיתי את הכותרת 'מילון הלשון העברית כולל המלים שבתנ"ך תלמוד ומדרשים ספרי פילוסופיה ומליצה' וכיו"ב, ודיי בכך. אין החוברת צריכה בדיקה, כי אין לשון עברית כזאת. יש לשון המשנה ויש לשון – אם אפשר לקרוא לה לשון, שכתבו בה היהודים ספרים הרבה... מילון אחד לכל זה יחד אין זו מלאכה מדעית" (המבוא 18). ואף על פי שהיה בן יהודה כמתחיל במקצוע המילונות, וקשתה עליו ההכרעה בכל השאלות המדעיות, שמילונאי חייב להכריע בהן, לא רפו ידיו. כי איך ירפו ידי איש, שהייתה לו תחיית הלשון העברית הכוח המניע, וחיבור מילון לעברית שוה בעיניו לבנין מקדש? ואיך ייסוג מפני גזר דין של דעה מהלכת ומוסכמת על בעלי התריסין?

ולא הרגיש אותו החכם בשינוי, שכבר החל להסתמן בבלשנות ובייחוד בתחום המילונות, ובארץ מושבו החלו להתכונן מפעלים כוללניים כמו *Thesaurus linguae latinae*, וכן נשקלה ונתקבלה התכנית למפעל כוללני ענקי: *Thesaurus linguae graecae*. באותם הימים, כלומר משעה שהעמיק בן יהודה בעבודתו במילון, חלה בו תמורה עצומה. הלוחם לעברית, העיתונאי והסופר, החובבן בבלשנות העברית הפך מהר מאוד להיות גדול בבלשנות העברית. הוא קנה ידיעה מושלמת בערבית וידיעה הגונה בסורית, ואין צריך לומר בתחומי ספרות עברית שלא ידעם קודם לעבודתו, והיה לבן בית במחקר הלשונות השמיות שבימיו. אך בחושו החריף ובמקוריותו הכיר יפה, כי ליצירה מסוג שהוא שאף להעמידה, לא יוכל להיבנות מן הבלשנות השמית, אלא עליו לבקש מופת ועזר מן הבלשנות ההודו־אירופית דווקא. לפיכך התעניין בנעשה – בייחוד בתחום המילונים – בבלשנות של הלשונות הלאומיות, צרפתית, גרמנית ואנגלית. הבינה בנעשה שם הועילה לו לבן יהודה לשקול את הבעיות הבלשוניות בחיבור מילון

עברי כוללני שיקול עיוני ומרובה פנים, ובכך נתייחד בן יהודה לא רק מן המילונאים לעברית שקדמו לו, אלא אף מכמה וכמה בלשנים מובהקים מבני דורו.

משתי הנחות יסוד: א) ראיית הלשון העברית לאורך כל ימיה אחדות, והזות אחת, וב) עשיית מילון לה בדומה למילונים ללשונות הלאומיות הגדולות – התחייב פתרון בעיות, שלא עלו על דעת מילונאי לעברית לפניו. למשל הגדרת משמעות של הערך בלשונו של הערך, ז"א בעברית, כמה היה קשה הדבר, או למדים ממה שראה הכרח ליתן לצד ההגדרה העברית גם תרגום לשלושה לעזים¹: "אלמלא היינו כבר עם ככל העמים... כי אז היה הביאור העברי הזה בלבדו מספיק" (מבוא 31). בעיות אחרות היו: קביעת גבולים מדויקים למלה העברית ותחמתה מן הארמית ומשאר הלעזים; בירור כרונולוגי של אמירה ועדות, שכן לא יצויר מילון היסטורי מהימן בלא כרונולוגיה מבוררת של הנתונים. והיו עוד שאלות קשות, שלא עתה הזמן לפרטן, כל שכן לעמוד עליהן. אבל אי אפשר לי שלא אזכיר בישיבת האקדמיה שאלה אחת, הואיל ומועצת המערכת של המילון ההיסטורי נתחבטה ונתלבטה בה בעת הנחת היסוד למילון ההיסטורי, והיא עולה מומן לומן על שולחן דיוניה. וכך ניסחה בן יהודה: "האם עצם הדבר 'מילון הלשון העברית של כל הדורות' הוא דבר המתקבל על הדעת. האפשר להביא במדור אחד את המלים שבתורה ושל המליצה הנשגבה של הנביאים עם המלים של התלמודים והמדרשים, ובפרט של הזמנים המאחרים, של הפייטנים ושל החרונים והחקרנים וכיוצא בהם ומבחינה מדעית אם זה מפעל מותר...?" (המבוא 17).

תשובתו של בן יהודה הלא נתונה לנו בשישה עשר כרכי מילונו. אבל המעיין היטב בערכים שונים לפי מבניהם ירגיש את היד המהססת לעשות אינטגרציה גמורה של כל התקופות ומסתפקת כאן וכאן ביוקסטאפוזיציה, כלומר העמדת חטיבה שלמה, ולא יחידה מילונית זעירה זו לאחר זו, ואין כאן המקום להאריך בזה. ברם כדאי להזכיר, כי בניסוינו השני (תרגום-1895) קרא לחיבורו "מילון הלשון העברית בזמן הזה". אך ייאמר בפה מלא: בן-יהודה בלבנו את השאלות האלה ובנתינת תשובתו שלו להן סלל לא רק דרך לעצמו אלא במידה מרובה לכל המילונים שבאו אחריו והנשענים עליו, ואף המילון ההיסטורי לעתיד מפלס את דרכו, כשפתרונותיו של בן-יהודה לפניו.

יותר משבעים שנה עברו למן השנה שהחל בן-יהודה במלאכת המילון ועד לצאת כרכו האחרון בשנת 1959. כידוע לא זכה בן-יהודה לפרסם אלא 5 כרכים מתוך שבעת הכרכים שערך. אבל הוא הכין את רוב החומר לשאר הכרכים, וצריך שייאמר, כי במה שערך ופרסם בחייו קבע את המסגרת למילון כולו וקבע – ופעמים יאה לומר אכף – את דרכו על כל עורך שהוסיף בהוצאת המילון עד תומו. ויזכרו לשבח במיוחד נשיא האקדמיה ללשון העברית, פרופ' ג'ה טור-סיני, שנטל על עצמו לערוך עם חבר עוזריו את שבעת הכרכים האחרונים של המילון, וכן חמדה בן-יהודה ומשפחתה, – בראש וראשונה מר אהוד בן-יהודה, ששעבד עצמו למטרה הקדושה: השלמת המילון.

שבעים שנה אין זה זמן ארוך מדיי למפעל כזה, שהוא כמעט מפעלו של איש אחד, אם נזכור ונזכיר, כי למן התחלת ההכנות למילון האוקספורדי ועד לגמר מהדורתו הראשונה ב-1933 עברו שבעים וחמש שנה (ולמערכת אלף וחמש מאות קריינים), ומן התחלת העבודה במילון הגרמני מיסודו של גרים ועד לסיומו בשנת 1960 עברו 115 שנים, ושני המילונים האמורים נעשו במרוצת הימים האחד בחסותה של חברה פילולוגית מפורסמת והאחר בחסות אקדמיה למדעים, בתמיכתן החומרית והרוחנית.

1. ובמהדורה של "תתלב לגלותנו" (טרס"א) גם ציין את ההגדרות הדקדוקיות, כמו הפעיל – high. causat.

בחבורה זו אין מן הצורך לנמק ולהאריך את הדיבור על שום מה ראתה האקדמיה ללשון, סמוך להתכוננותה ע"פ חוק המדינה להיות מוסד עליון ללשון העברית. ליום חיבור מילון היסטורי לעברית, אף החלה להוציא את יזמתה אל הפועל, מיד משנשלמה המלאכה בפרסום מילון בן-יהודה.

הגיעה עתה שעת תביעתו של צונץ להיענות: לא עוד אישי יחידי טורה לכנס את מלוא אוצר הלשון העברית לדורותיו ולמקורות שימושה – והרי זה למעלה מכוח איש – אלא אקדמיה מיוחדת ללשון העברית מעמידה צוותי עובדים מדעיים, המקדישים עצמם לעיסוק הזה ומתמחים בו. ואשרינו, כי כבר עברה השעה, שיהא מילון ללשון העברית מקור ומנוף לתחיית הדיבור, ובכך אף נתגשם חלומו של בן-יהודה; אכן כבר בשלה השעה למילון היסטורי ללשון העברית שתכליתו בו: להקיף בו את כלל אוצר הלשון העברית, שהרבה ממנו אצור בכתבי יד ישנים-נושנים, ועדיין לוט ערפל כבד, לאחר שייחקר לגופו ולכל זיקותיו במשמעות, בצורה ובדרכי הכתיב.

דבר ידוע הוא, שאנו מכינים את המילון ההיסטורי בסיוע המחשב, ויש סוברים שבכך ייחודו, אמנם בכך חידושו אבל לא ייחודו. כל עוד לא יצא הכרך הראשון לאור, לא נעו לסרטט קוי ייחודו, אך אני מבקש לומר ולהדגיש – כנגד דעה שאני שומעה לפעמים – שהכלים האלקטרוניים שאנו נוקטים להם הם לנו אך כלים טכניים בלבד, ולא מטרה כלשהי. מטרותנו ודרכי עבודתנו הם בלשניים-פילולוגיים בעינם, אבל הכלים נותנים לנו אפשרות, שחלמו עליה מילונאים בדורות הקודמים ולא הייתה בידם: להקדים חקירה לקסיקולוגית ענפה לחיבור הלקסיקוגרפי, כלומר לכתובת המילון עצמו.

שכן המילונות ההיסטורית כמראה נציגיה הידועים – ומילון בן-יהודה הוא אחד מהם – עוצבה במחצית המאה התשע עשרה, היא הייתה תולדה מפוארת ומובהקת של המגמה ההיסטורית בבלשנות, ששלטה בימים ההם שלטון בלי מצרים. מן המוסכמות בבלשנות של הימים ההם, כי המילון מעצם טבעו אינו עוסק אלא בפרטים פרטים, וכי כללותיהן של מערכות הלשון עניין הם לדקדוק. השינוי המובהק שהחל לחול בראשית המאה הזאת, והיום הוא נחלת הכול, משמעו: גם אוצר מלים בזמן נתון עושה מערכה, ואין שום אבר ממנה נתפס כיאות אלא אם הוכר מעמדו וערכו בכל המערכה. רעיון זה כשהוא מיתרגם למעשה, פירושו, שמילונאי – במילון מדעי או מדברים – חייב לא רק להגדיר את המלה, אלא גם להעריך את מקומה בכללה של הלשון לסגנונותיה ולרמות שימושה. תביעה זו לא נתקיימה בשום מילון, לא יכלה להתקיים, כיון שפירושה הערכת מקומה של מלה בתחום כל מקור שהיא לקוחה ממנו. ותפקיד זה הוא מחוץ ליכולתו של המילונאי הפועל בכלים הקונבנציונאליים, כלומר בידי אדם ומכשירי כתיבה למיניהם. הכלים האלקטרוניים נותנים לנו אפשרות לקיים תביעה זו, אבל עלינו להודות בפה מלא – הם גם מרבים להקשות ולסבך במידה ניכרת את הכנת המילון, שכן בתהליך הנקוט בעבודתנו כל מקור ומקור מפורק כולו למלותיו, וכל מלה מסוגנת לשיוכה הדקדוקי, ומידת שכיחותה בצירופיה נספרת ונערכת, ובכך אנו מקדימים את חקירת הטקסט וחקירת אוצר המלים לעצם תיאורו ולעצם הצנתו והגדרתו במילון שיבוא.

תהליך עבודה זה מביא ממילא לידי יצירת ארכיון לתיעוד של הלשון העברית, למעין מוזיאון קבע לאוצר הלשון, ערוך וממוין וגדל ככל שהלשון מוסיפה בכל דור ודור. הארכיון מוקם והולך על יד המילון ההיסטורי ולצורכו, אך הוא גם ברייה בפני עצמה. הוא עשוי לשמש כל חוקר הלשון העברית, אם הוא מילונאי או מדקדק, וגם כל חוקר ספרות לכשיועמד הארכיון לרשות הציבור. כדי לתת מושג מה על היקפו של הארכיון, אומר, שאילו ראינו ויכולנו להדפיס מן הסרט המגנטי את החומר שכבר הוכן בידנו לתקופה של חמש מאות שנים, היינו צריכים להעמיד כ-350 כרכים, ובהם כל ערך ניתן בהקשר מסוים, המאפשר להעריך את

משמעותו; בהקשר של שורה אחת בלבד, שאינו הקשר עצמאי לעבודת הבלשן, אבל מספיק כדי למצוא את המלה במקור המצוטט, יתפוס החומר לא פחות משבעים כרכים.

מילונים דרכם להתיישן כעבור זמן, וככול שמילון – ובמדעי מדובר – מקדים להתיישן, סימן טוב הוא למקצועות הבלשנות, ולחקר הספרות של אותה הלשון, כי השינוי הכרות חדשות. אם כן עלינו לקוות שגם המילון ההיסטורי שעוד לא יצא לאור, יתיישן בזמן מן הזמנים, ואולם הארכיון האמור לעולם לא תיפגם אקטואליותו, וככול שיוסף עליו חומר חדש, כן ישתלב בישן לכלל בניין בן-קיים. אי אפשר אפוא שמציאות ארכיון ללשון לא תשפיע ולא תשנה מן הדמות של המילונים ההיסטוריים כפי שהם לפנינו היום, שהם מעין תערוכת של "אוצר לשון" ושל מילון. הארכיון יותר במידה ניכרת את ריבוי העדויות, שהמילונים ההיסטוריים סובלים ממנו, והמילון יתרכז יותר בהצעת הערך בלוגליו ההיסטוריים ובזיקותיו השונות, בהערכת שכיחותו של כל ערך לפי תחומי היצירה ורמת הסגנון.

ארכיון קבע לאוצר הלשון העברית בתוך האקדמיה ללשון, וכחלק ממנה, יזיקק לשירותיה של האקדמיה ללשון את חוקרי הלשון העברית וחוקרי הספרות העברית באשר הם שם זיקה גוברת והולכת, וצריכה האקדמיה ללשון וצריכה המדינה, כלומר משרד החינוך והתרבות, שהאקדמיה חוסה בצלו, לתת את הדעת, שתוכל האקדמיה למלא את התפקיד הזה כיאה וכראוי ללשון הלאומית, קודם כול ע"י הרחבה נאותה של חבר העובדים המדעיים שבה. כי מפעל זה קולט ונוכח לקלוט – ככול שיינתן לו – חוקרי לשון צעירים המתמחים ומתקדשים לו.

ד. הנוכחים ביקרו בתערוכת אליעזר בן-יהודה, שהוצגו בה כתבי-ידו של אב"י, המהדורות הראשונות של המילון, ספריו וקונטרסיו, עיתוניו, מכתבים אליו וממנו, פתקאות לחיבור המילון בכתב-ידו ובהשלמות מאת עוזריו ומשלימי מפעלו.

המוצגים מקצתם משל ספריית האקדמיה ויד אליעזר בן-יהודה, ומקצתם נשאלו מאת הארכיון הציוני המרכזי, מאת בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ומאת בני משפחת בן-יהודה.

ישיבת מאה ושתיים עשרה

ביום כ"ו באדר א' תשל"ג בשעות 3.30–7.00 אחה"צ בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: החברים האדונים אברמסון, אורבך, בלאו, בן-חיים, דותן, ייבין, מורג,

מירסקי, מלצר, רבין, שירמן, רצהבי.

החברים היועצים האדונים אירמאי, בן-שמאי, ברוידא, הנמן, ולנשטיין,

מיקם, פורת, צרפתי, קדרי, שבטיאל.

המנהל האמרכלי הא' בן-מנחם.

חברי המזכירות: הגברות בהט, רייך, קלאר והאדונים איתן, מדן.

הצטדקו על היעדרם: האדונים שלי, ברגרין.

סדר-היום: א. שאלות בענייני ישיבה ק"י (כתיב)

ב. שימוש של שם-הפעולה במונחים

ג. אישור מונחי המכאניקה

ד. מונחי הסרטוט ואישור המילון.